

REABILITAREA INDIVIDULUI ÎN FILOZOFIA LUI
CONSTANTIN NOICA

Sorin Lavric

TEXT

équivalences

arguments

2.2003

EDITION: M. DIACONU, A. REZUȘ & S. VIERU (eds.)

© 2003 ARGUMENTS [L^AT_EX 2_ε-EDITION]

© 2003 SORIN LAVRIC (Bucharest, Romania) [TEXT]

© 2003 SALVADOR DALÍ ESTATE [LOGO Salvador Dalí: *Centaure*]

© 2001 DINU LAZĂR (Bucharest, Romania) [PHOTO *C. Noica*]

© 2003 ÉQUIVALENCES [PDFL^AT_EX – HYPERSCREEN]

This electronic edition is a *non-profit* publication

produced by PDF_TE_X 14.H &

created by L^AT_EX 2_ε with HYPERREF & HYPERSCREEN

PDF_TE_X14.H © 2001 HÀN THÉ THÀNH

L^AT_EX 2_ε © 1993–2001 THE L^AT_EX3 PROJECT TEAM *et al.*

HYPERREF © 1995–2001 SEBASTIAN RAHTZ

HYPERSCREEN © 2001–2002 ADRIAN REZUȘ [based on PDFSCREEN]

PDFSCREEN © 1999–2001 C. V. RADHAKRISHNAN

TYPESET BY ROMANIAN_TE_X © 1994–2001 ADRIAN REZUȘ

PRINTED IN THE NETHERLANDS – DECEMBER 10, 2003

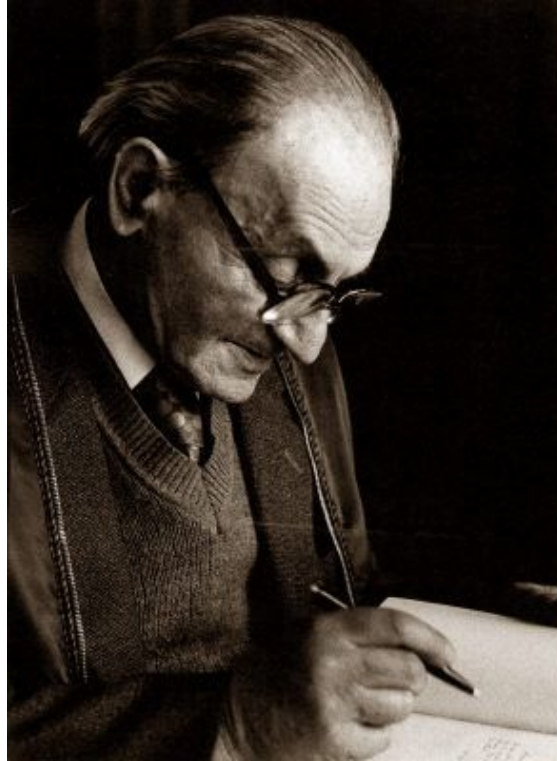
Sorin Lavric

Reabilitarea individului în filozofia lui

Constantin Noica

București

2003

Reabilitarea individului în filozofia lui Constantin Noica¹

Cine este cît de cît familiarizat cu filozofia lui Noica, dacă este rugat să prezinte pe scurt ideile de bază ale gînditorului român, ar pomeni repede cele cîteva sintagme care sînt de-acum bine statornicite în jargonul filozofic românesc: modelul ontologic (I-D-G), precaritățile acestui model, dialectica tematică, limitația care nu limitează sau devenirea întru ființă. Printre aceste sintagme se numără și cea care constituie obiectul acestui eseu: reabilitarea individului. Nici una din aceste sintagme nu pot reprezenta, prin simpla lor rostire, un semn că cel care le folosește le-a înțeles cu adevărat. Mai este nevoie de o explicitare a sensului lor, dar o explicitare ce nu poate lua înfățișarea didactică a discursului la obiect. Dacă acest lucru s-ar putea întîmpla, atunci autorului eseului nu i-ar rămîne decît să se ducă direct la pasajele unde acest obiect este tratat de Noica în chip exhaustiv, reluînd apoi ideile lui Noica într-o altă formă și trăind împăcat cu gîndul că eseuul lui este unul de strictă și sobră prezentare a obiectului propus. Drumul acesta nu poate fi însă urmat în cazul „reabilitării individului“, cum de altfel nu poate fi urmat în cazul nici uneia din expresiile noiciene prezentate mai

¹Sorin Lavric (b. 1967) graduated in general medicine (at the *Carol Davila* Institute, Bucharest, 1993) and in philosophy (University of Bucharest, 1996). He is a member of the *Romanian Society for Phenomenology* [*Societatea Română de Fenomenologie*] and is currently preparing a PhD Dissertation on *The Ontology of Constantin Noica* (University of Bucharest, promotor: Prof. Dr. Gabriel Liiceanu). His publications include *The Christmas Book* [Humanitas, Bucharest 1997] a translation from Martin Heidegger [*Parmenide*, Humanitas, Bucharest 2001; in collaboration with Bodgan Mincă], a series papers on the philosophy of Constantin Noica, an edition of his major books *Becoming unto Being* and *Letters on the Logic of Hermes* [Bucharest, Humanitas 1998], etc.

sus. Explicația e simplă: nici una din cărțile lui Noica nu este o cercetare punctuală pe o temă dată, cercetare săvîrsită cu gîndul lămuririi ei depline, în așa fel încît la capătul cărții să poți spune, la unison cu autorul ei, că tema a fost încheiată definitiv. Noica nu se numără printre acei filozofi care epuizează o temă într-o singură carte, pentru ca în cartea următoare să abordeze o altă temă, pe care, iarăși, să o lămurească în mod exhaustiv. În privința asta Noica e un gînditor incomod, căci în loc să dea cititorului cartea și tema, el îi pune în față aceeași temă desfășurată în mai multe cărți. Consecința e că cititorul trebuie să urmărească pe cont propriu, fără certitudinea că o va înțelege pînă la urmă, tema ce i-a stîrnit atenția. Altfel spus, pe Noica nu-l poți înțelege decît pas cu pas, carte cu carte, străduindu-te să desprinzi conturul unei singure teme din amalgamul de teme cuprins în fiecare carte.

Sînt autori pe care îi poți citi începînd cu sfîrșitul operei, cu acele cărți ultime care în cuprind în ele însele, într-o formă concisă, tot ceea ce avuseseră de spus autorii pe parcursul întregii opere. Astfel de autori îți dau posibilitatea să sari etapele, intrînd de-a dreptul în concluziile la care ei au ajuns. În cazul lor e zadarnic să cobori cu lectura către cărțile anterioare, deoarece fie vei găsi aceleași idei spuse într-o formă provizorie și inadecvată, fie vei fi întîmpinat de fărîme de gînduri de a căror însemnătate însiși autorii se vor fi dezis de mult. Că asemenea autori există e un lucru de care nu se îndoiește nimeni, numai că despre aceiași autori nu poate nimeni să nu se îndoiască în privința gradului filozofic la care a ajuns gîndirea lor. Cu alte cuvinte, nu ai cum să nu te întrebi în ce măsură acești gînditori au fost filozofi sau adepți ai cunoașterii de tip științific. Numai în știință se poate întîlni varianta unei cunoașteri în care o temă, o dată cunoscută, va rămîne pe veci cunoscută în forma în care i-a dat-o autorul. E o însușire funciară a oricărei filozofii să nu înceapă cu o definiție și să nu sfîrșească

cu o concluzie – însușire pe care însuși Noica a înțeles-o din momentul în care îl înțelesese pe Hegel. Dacă adevărul e rezultatul cu drum cu tot, cum scrie Hegel în *Fenomenologia spiritului*, atunci orice temă a filozofiei lui Noica nu își poate dezvălui adevărul decât dacă cititorul o urmărește în desfășurarea ei. Totul e important într-o asemenea desfășurare, chiar și soluțiile greșite date la un moment dat. Așa se face că la Noica fiecare nouă carte este una din nenumăratele fețe pe care le poate căpăta căutarea obsesivă în orizontul cîtorva, foarte puține, idei. A lăsa deoparte una sau alta din cărțile lui Noica, a o nesocoti pe una considerînd-o mai puțin importantă decât alta sau cel puțin depășită de cea următoare, înseamnă a uita că adevărul în filozofie nu e doar rezultatul la care ajungi, ci și calea, adesea șovăitoare și precară, pe care filozoful a mers spre a ajunge unde a ajuns. „A gândi nu înseamnă a înlănțui gânduri, ci a te întoarce asupra aceluiași“, scrie Noica în *Jurnalul de idei*, și nimic nu adevărește mai bine această vorbă decât chiar opera lui Noica. Cu fiecare nouă carte Noica se întoarce cu stăruință la obsesiile sale ideative, adică la acele cîteva gânduri pe care el le-a desemnat cu ajutorul sintagmelor de care vorbeam la începutul acestui eseu. Iar reabilitarea individului este poate cea mai obsesivă temă a gândirii lui, un fel de prevalență ciudată, cu o copleșitoare încărcătură afectivă, ce poate fi regăsită începînd cu publicistica lui interbelică și terminînd cu ultima carte, *Scrisori despre logica lui Hermes*.

În eseu de față mi-am propus să urmăresc tema reabilitării individului și avaturile suferite de ea în patru din cărțile lui Noica. Criteriul alegerii acestor cărți și nu a altora este eminent subiectiv. Dacă aș susține contrariul, afirmînd că am fost îndrumat de un criteriu obiectiv, desprins de pildă chiar din cărțile lui Noica, as cădea în greșeala de a-l așeza pe Noica în aceeași categorie cu acei autori despre care spu-

neam că vor să sfîrșească o temă în paginile unei singure cărți. Numai că la Noica tema reabilitării individului e prezentă peste tot, în fiecare carte, chiar și acolo unde aparent e vorba de cu totul altceva, de pildă de modelul ontologic sau de teoria silogismului în varianta noiciană. Iată de ce, în loc de afirma prezumțios că alegerea mea a fost adînc cumpănită, prefer să mărturisesc de-a dreptul, asumîndu-mi eventuala învinuire că am ales forma intempestivă a îndrăznelii de dragul îndrăznelii, că așa am crezut nimerit. În fond, adevărata ambiție filozofică a lui Noica a fost reabilitarea individului, dar nu a oricărui individ, ci numai al acelor care poartă în sine o instanță generală. Ceea ce îl face unic pe Noica este tocmai această îndărătnică sforțare de a salva individul de indiferența lumii generale în care trăim. Năzuința de a construi o *mathesis universalis*, ca și orgoliul de a plămădi un sistem filozofic, ține de personalitatea totalitară a oricărui filozof. Orice filozof autentic rîvnește să ridice un sistem atoatelămuritor prin aflarea unor scheme ce stau la baza tuturor științelor. Nu e gînditor adevărat care să nu sufere de nostalgia incurabilă după acel Unu menit a da cheia înțelegerii diversității copleșitoare a lumii. În această privință, Noica nu se deosebește cu nimic de filozoful Bлага sau de filozoful Platon. Fiecare dintre aceștia și-a dorit cu ardoare, chiar dacă, nemărturisit, clădirea unui sistem filozofic total. Și ține de un fatalism inerent filozofiei ca nici unul dintre ei să nu-l fi obținut. Ceea ce dă unicitate unui profil filozofic nu este așadar efortul de a da o *mathesis universalis*, ci ideile obsesive prin care acea gîndire a căutat să obțină o *mathesis universalis*. Iar în cazul lui Noica, constanta de căpetenie a gîndirii sale este tema reabilitării individului.

Este știut că în timpul exercițiului speculativ, chiar și cea mai abstractă gîndire filozofică are neconținut în fața ochilor o imagine cît se poate de intuitivă, pe care însă o descrie cu ajutorul unui jargon abstract. Tocmai de aceea gîndirea filozofică

este concretă, deoarece imaginea de la care se pleacă e una vie, prezentă în mod sensibil în mintea gânditorului. De aceea merită să ne întrebăm de la bun început care a fost imaginea pe care o avea Noica în fața ochilor atunci când vorbea de „individ“ și de „individual“. Sau mai precis, la ce fel de individ se referea Noica atunci când vorbea de „reabilitarea individului“? Răspunsul meu este: la om. Când Noica vorbește de individual sau de individ are în vedere cu precădere individualul omenesc. Pare o deformare nespuse de vinovată a gândirii lui Noica să spui că filozoful român, de câte ori vorbea de individual, se gîndea la individualul omenesc. Pare o slujire neîngăduită a unei gândiri ce rîvnea la clădirea unui sistem filozofic total să lași să se înțeleagă că, de fapt, modelul ontologic, prepoziția întru sau închiderea ce se deschide au ca ultim scop speculativ reabilitarea ontologică a omului. În sprijinul acestei idei am la îndemîna două argumente.

Primul e livresc, Noica dovedind o dezinvoltură evidentă în usurința cu care substituie în cadrul aceluiasi fragment termenul de individual cu cel de individ. Aceasta nu înseamnă că pretutindeni unde este vorba de individual în cărțile lui Noica trebuie să subînțelegem că acolo se are în vedere individul uman. Sînt nenumărate locurile în *Scrisori despre logica lui Hermes* unde se face explicit trimitere la un altfel de individual decît cel omenesc. Ceea ce vreau însă să spun este că pentru Noica prototipul de individual este individualul omenesc, individul. De altminteri, modelul ontologic I-D-G cu saturația sau, dimpotrivă, cu precaritățile lui, va funcționa perfect numai în cazurile ce țin de lumea omului. De fiecare dată când e vorba de om și de cultura umană, ca de pildă în *Șase maladii ale spiritului european*, demonstrațiile lui Noica plecînd de la modelul ontologic sînt firești și chiar scilpitoare. Dar de îndată ce se încearcă aplicarea modelului ontologic asupra altor realități decît cele umane, demonstrația lui Noica

capătă aspectul silnic al unei argumentări cu de-a sila, în care parcă simți că filozoful, alegînd anumite exemple și omițîndu-le pe altele, ajunge să arate ceea ce vroia de la bun început să arate. Că fiecare filozof își alege din sînul realității numai acele exemple care se supun de minune schemelor sale, ocolindu-le pe cele care nu ascultă de coerența internă a discursului, este un lucru bine știut. Iar Noica nu face în această privință excepție. Încercarea de a găsi în Darwin, în Brîncuși sau în fizica cuantică exemple care să-i sprijine ideea este străbătută întotdeauna de viclenia firească a oricărui autor care știe în sinea lui că orice premisă a unui raționament presupune concluzia al cărei temei pretinde a fi. Există o greșeală ce nu poate fi ocolită de nici un filozof, aceea de a pleca de la cazuri particulare, care țin de experiența lui finită, și de a extinde valabilitatea schemelor asupra tuturor cazurilor. În filozofie, orice generalizare sfîrșeste prost, și nici o filozofie nu poate sfîrși decît așa, printr-o generalizare la care e silită de chiar natura funestă a gîndirii filozofice: aceea că vrea să explice tot, nelăsînd pe dinafară nimic. Cînd Noica vorbește de individual în genere, fără a specifica despre ce fel de individual e vorba, mineral, vegetal, animal sau uman, el confirmă această natură funestă a gîndirii filozofice.

Al doilea argument, precumpănitor psihologic este că atunci cînd un filozof vorbește despre om în general se are în vedere în primul rînd pe sine. A filozofa înseamnă în ultimă instanță a te preocupa cu ține însuși, și atunci cum să ne mire amănuntul firesc că, în gura fiecăruia dintre noi, inclusiv a lui Noica, om înseamnă, înainte de toate, omul care noi înșine sîntem? Din această cauză punctul de plecare în elaborarea teoriei despre individual trebuie căutat în acel individ uman pe care îl întruchipează însuși Noica. Cînd Noica spune om, el spune implicit omul în a cărui piele se afla el însuși, cînd Noica vorbește de individ, el înțelege prin individ propria lui ființă. Fără această

premisă psihologică, încercarea de a-l înțelege pe Noica în intimitatea gândirii lui va esua. Lucrul acesta mi se pare atât de evident că nu mai simt nevoia de a-l argumenta. În fond, ce alt argument s-ar putea găsi aici dacă nu firească înclinație de a te pune în pielea altuia, încercînd, grație unei empatii naturale, să-l faci pe Noica să vadă lumea cu ochii tăi? Celui care va spune că aici intruziunea subiectivității deformează puritatea gândirii lui Noica, perturbînd înțelegerea obiectivă a filozofului român, îi voi răspunde că înțelegerea umană nu poate fi niciodată obiectivă și că singura dată cînd un om devine cu adevărat obiectiv e atunci cînd moare.

La numai 20 de ani, Noica publica în revista *Acțiune și reacțiune* un studiu filozofic purtînd un titlu ciudat: „Logica națională“. Acesta e primul dintre cele patru texte asupra căruiia mă aplec în acest eseu. De ce tocmai logica națională? De ce tocmai o logică care să fie națională? Expresia nu poate să nu nedumerească, de aceea trebuie spus clar că logica din acest eseu nu are de-a face cu disciplina formală care studiază corectitudinea gândirii. Prin logică Noica nu înțelege o disciplină, ci o atitudine intelectuală: este acea atitudine a omului care ia în stăpînire prin forme diversitatea haotică a lumii, este încercarea individului de a pune ordine în dezordinea amorfă și destrămătoare a acestei lumi. Celălalt termen, „național“, trimite la relația unui individ uman cu națiunea în sînul căreia s-a ivit. Prin urmare totul se reduce la relația dinre un individ uman de excepție și poporul din care a apărut. În cadrul eseului Noica distinge patru elemente ce alcătuiesc atitudinea logică a unui individ – estetica, etica, politica și teleologia, pentru ca în final să se întrebă care este scopul către care tinde o națiune. Răspunsul lui, imprevizibil și încîntător, este că scopul națiunii este individul. Scopul unui popor este să dea naștere unor indivizi de excepție, care să ridice poporul pe treapta unei instanțe spirituale, de ordin general, care este ca atare inaccesibilă

mulțimii amorge a oamenilor anonimi. „Națiunea, oarbă și închisă asupra ei înseși pînă acum, se luminează în afară și primește un scop. Scopul este individul omenesc, adică singura realitate a lumii capabilă de-a dezvolta toate exigențele unei logici, singura cu virtualități morale, singura spiritualizabilă.“ („Logica națională“ în vol. *Echilibrul spiritual*, p. 51, Humanitas, București, 1998.) Așadar individul interiorizează toate determinațiile nației lui pentru ca apoi să se desprindă de ea către o instanță mai generală, cea a umanității în genere. Această ridicare la nivelul unei instanțe generale echivalează cu Noica cu reabilitarea individului, cu scăparea lui de sub apăsarea strivitoare a unor forte anonime precum, natura, istoria și mulțimile. De aici și pînă la „ridicarea individului la puterea generalului“ sau pînă la „investirea individualului cu puterea generalului“, cum scrie Noica în *Scrisori despre logica lui Hermes* nu mai e decît un pas. Cum tot așa, de la individul care se ridică la puterea nației lui și pînă la cuplarea individualului cu un general prin intermediul unor determinații, cu formarea modelului ontologic I-D-G, cum va scrie Noica în *Sentimentul românesc al ființei*, distanta de străbătut pe plan speculativ e foarte mică. Iată așadar cum un banal eseu publicat de Noica în perioada interbelică conținea deja germeii unei idei care avea să încolțească mult mai tîrziu, în deceniile 7 și 8 ale secolului XX.

A doua carte în care Noica atinge în mod explicit problema reabilitării individului este *De caelo*. De data aceasta Noica va descrie în detaliu raportul individului cu cele trei forte pomenite anterior: lumea fizică, istoria și mulțimile anonime. Într-un capitol intitulat chiar „Pentru o reabilitare a individului“, Noica conchide că singura salvare pe care o are individul uman în fața acestor forte ce amenință să-l strivească este spiritualizarea agonică prin căintă, vină și remușcare. Așadar Noica propune o soluție creștină unei probleme filozofice, soluție pe care o va abandona însă în cărțile

următoare. Nu atît soluția ne interesează, ci stăruința cu care Noica își urmărea un gînd propriu, unul legat de propria lui împlinire în această lume, și anume gîndul spiritualizării individului cu scopul de a se elibera de orice condiționare externă. Căci Noica asta vroia să facă cu el însuși, să se desprindă de orice context spre a se împlini, solitar și netulburat, în tărîmul activității culturale. Vroia să se retragă din viață pentru a putea să-și gîndească propria viață.

A treia carte în care Noica abordează problematica individului este *Șase maladii ale spiritului contemporan*, apărută în 1976. Cartea este un fel de tratat de patologie spirituală, rezultat în urma aplicării modelului ontologic asupra lumii spiritului uman, o lume așa cum apare ea în cadrul culturii umane. Dacă există maladii somatice ale omului ca și maladii psihice (sufletești), *de ce să nu existe oare și maladii ale spiritului omenesc?* Iar acestea, în număr de șase, rezultă din absența constituțională sau din refuzul voit al uneia din cele trei elemente ce alcătuiesc modelul ontologic: individualul, determinațiile și generalul. În orice om modelul își face încercarea, și după cum această încercare izbutește sau nu, se poate vorbi de indivizi în care ființa s-a împlinit sau de indivizi în care ființa nu a reușit să se împlinească. Marile destine ca și marile ratări ale omului se trag la urma urmelor din felul în care modelul ontologic lucrează în fiecare individ în parte. Astfel Noica va distinge *catholita*, maladie ivită din lipsa generalului, *todetita*, produsă prin absența individualului, *horetita*, iscată din lipsa determinațiilor, *ahoretia*, pricinuită de refuzul conștient al determinațiilor, *atodetia*, provocată de refuzul conștient al individualului și, în fine, *acatholia*, dobîndită prin refuzul premeditat al generalului. Nu voi zăbovi asupra acestui tablou sindromologic, menit a ilustra capacitatea schemei lui Noica I-D-G de a se plia asupra celor mai felurite manifestări ale spiritului românesc. Să nu uităm că scopul acestui eseu este de

a hotărî dacă Noica are sau nu dreptate în ceea ce spune despre individul uman și dacă corelația dintre individ, model ontologic și logica noiciană ține din punct de vedere speculativ. În fond sarcina mea este de-a găsi și în această carte *alte manifestări ale obsesiei lui Noica legate de individul uman și de putința lui de a se împlini cultural*. Iar sarcina aceasta e mult ușurată de chiar fișa clinică pe care Noica și-o alcătuieste singur. Ea dovedește ceea ce spuneam mai devreme, că Noica, atunci când vorbește de individul uman are în vedere exemplul privilegiat al propriei sale ființe. Iată o prezentare succintă a acesteia. Noica se consideră de la bun început un ahoretic, un individ care și-a refuzat pe parcursul vieții determinațiile în numele generalului, un general căruia individul trebuie să i se subordoneze total, topindu-se în el precum o statuie de sare în apa mării. Scriind despre sine la persoana a treia Noica precizează: „Descriind detașat maladia spirituală a ahoretiei, el a avut surprinderea să vadă, la un moment dat, că își punctează și înrămează singur propriul destin. De ce să-l ascundă, dacă acesta poate sluji, cât de cât, unei cercetări teoretice?“ (*Șase maladii ale spiritului contemporan*, p. 97, Humanitas, București, 1997.) Într-adevăr, această fișă clinică va sluji de minune temei eseului de față, căci va face posibilă confirmarea intenției lui Noica de a reabilita speculativ individualul. Fișa clinică din *Șase maladii ale spiritului contemporan* e un text în care autorul eseului de față a avut bucuria de a-și vedea adevărate presimțirile legate de omul și gânditorul Noica. Noica scrie: „Pacientul declară că la 18 ani l-a citit pe Kant și că s-a simțit confiscat, pe viață, de gândirea speculativă. Este cunoscut fenomenul de rapt, care stă aproape întotdeauna la originea ahoretiei.“ (*Ibidem*, p. 97) Este cel dintîi lucru ce se cuvine a fi reținut în privința lui Noica, anume faptul că printr-un ciudat fenomen de fascinație totală, Noica s-a angajat de la 18 ani pe un singur drum, filozofia. În continuarea fișei clinice Noica descrie *ispita*

secretariatului, grație căreia, deși acționa din umbră, el acționa de fapt din miezul lucrurilor, spre a vedea pe alții dezlănțuindu-se în locul lui. O altă ispită pe care filozoful român și-o recunoaște este cea a *virtuozității goale*, înțeleasă ca atitudine pentru alții, lipsită însă de consistența lăuntrică a unui gând propriu. Lepădându-se de aceste ispите, Noica, începînd cu vârsta de 25 de ani, se retrage voluntar din orice angajare socială, declarînd senin că vreme de 30 de ani nu a făcut nimic. Urmează însă apoi angajarea politică, și nu oricum, ci de partea învinșilor, angajare ce îi va aduce domiciliul forțat la Cîmpulung și ulterior închisoarea, ambele fiind resimțite de Noica ca niște binecuvîntări. Cînd a ieșit din închisoare i se părea că el nu are destul și că toată lumea din afară venea să îi dea restul. Și de-abia acum, la o vîrstă relativ înaintată, de 55 de ani, Noica începe să trăiască minunea unei vieți în care individul, ridicat la puterea națiunii lui, ajunge să-și dea măsura culturală. Iată așadar cum relația individ-națiune din eseul „Logica națională“ se prelungește într-o carte din anii '70. Începînd cu 1964, anul ieșirii din închisoare, și 1987, anul morții, Noica avea să-și realizeze, pas cu pas și pe propria piele, teoria sa legată de reabilitarea individului și de *mîntuirea omului prin cultură*. Și toate acestea în ciuda ahoretiei lui care îl silea să afirme că viața lui e de găsit în cărțile lui și nu în viața lui, toate acestea în ciuda unor stavile conjuncturale ce i-au amenințat neconținut integritatea individualității lui fizice. În acest ceas al destinului lui, Noica afirmă că *viața este o pregătire pentru îmbătrînire*, singura vîrstă cînd pornirile efemere și secundare ale vieții dispar, rămînînd doar motivațiile culturale. „Dacă viața nu este un crescendo, atunci ea rămîne o simplă chestiune de biologie. Ce splendidă este îmbătrînirea – nu îmbătrînirea propriu-zisă, dacă ea trebuie să însemne decrepitudine – cu ceasul acela cînd pornirile secundare ale vieții se sting, una cîte una, și cînd rămîne esențialul

ființei tale; cînd vezi că totul a tins către punctul acela de acumulare al vieții tale, în care se condensează și se precipită întreaga viață. Ai ieșit acum de sub tutela speciei, a societății, ca și a deșertelor tale avînturi sau ambiții, și ești în sfîrșit om, unul liber, subiect uman, iar nu ființa manevrată de toți ceilalți. Nu mai trăiești nici sub deșarte – să se întîmple ceva, să se întoarcă cu 180 de grade lumea, să coboare peste tine cine știe ce investire sau fericire – nu mai trăiești deci sub *ce mal esprit* cum spunea un scriitor francez. Dar așa fiind, este singura vîrstă cînd nu mai trăiești în suspensie... Dar acum, abia, tot ce s-a întîmplat de-a lungul anilor poate fi rostit cu adevărat. Dacă este drept că, în planul creației științifice, prima parte a vieții poate fi mai fructuoasă, căci îți trebuie o acuitate, o atenție și o energie a spiritului care țin aproape de animalitate la fel de mult ca de spirit (cîtă bună animalitate nu îi trebuie unui matematician ori fizician ca să-și facă descoperirile), în schimb pentru lumea valorilor și cultura umanistă, partea a doua a vieții este cu adevărat creatoare. Nu numai bărbaților, dar chiar femeilor, *partea a doua a vieții, cu eliberarea ei de natură, le creează marile privilegii ale spiritului*. Ce ar fi umanitatea fără înțelepciunea ei?... Ceva nesperat se oferă umanității, o maturizare prin ani, care să dea lumii sensuri, nu numai cunostințe, cum a dat lumea prea tînără pînă acum; sau are să dea sensuri tocmai acestor cunostințe, venite cu feeria dar și cu explozia lor poate prematur peste o lume încă tînără. Sîntem în ceasul în care toate exploziile pot să se producă, dacă însă vom sti să găsim o fericită explozie în îmbătrînire, omul și spiritul vor jubila în lume.“ (*Șase maladii ale spiritului contemporan*, p. 106, Humanitas, București, 1997.)

Dacă este adevărat că orice filozofie este o autojustificare și că filozoful chiar și atunci cînd vorbește despre omul în genere tot pe sine se are în vedere, atunci ultimul fragment este rezumatul năzuinței sale de o viață. Punînd totul sub ordinea rațiunii,

și viața dar și istoria, alegînd neparticiparea la lume dar angajîndu-se cu toată ființa pe calea gîndirii, lăudînd senectutea ca singura etapă a împlinirii umane, Noica nu făcea altceva decît să repete într-o altă formă ceea ce spusese cu mai bine de jumătate de secol înainte, în eseu „Logica națională“.

Cea de patra carte în care putem afla aceeași temă a reabilitării individului este *Scrisori despre logica lui Hermes*. Logica pe care o elaborează Noica în această carte este o logică pusă în slujba individualului. Pentru Noica, menirea logicii și a culturii în genere este să dea socotelă de individual. Iar în această carte cititorul întîlnește același model ontologic I-D-G, transpus însă în limbajul logicii. Avem de-a face așadar cu o logică al cărei substrat ontic este modelul I-D-G. În consecință, *elementele fundamentale ale logicii – conceptul, judecata și raționamentul – vor fi interpretate de Noica din perspectiva modelului ontologic*.

Citind *Scrisorile despre logica lui Hermes* nu poți să nu te întrebi cum de i-a venit lui Noica o asemenea idee, aceea de a interpreta conceptul, judecata și raționamentul din perspectiva unei viziuni ontologice. Răspunsul este de găsit în logica lui Hegel. Gînditorul german a fost primul care a gîndit structura clasică a raționamentului de tip silogistic prin intermediul schemei individual-particular-universal (general). Cu alte cuvinte cele două premise și concluzia unui silogism clasic sînt puse de Hegel în corespondență cu cei trei termeni de mai sus: prin îmbinarea a doi dintre ei se obține al treilea, indiferent care sînt primii doi termeni corespunzători premiselor și indiferent de termenul final care joacă rolul de concluzie. La Hegel acești trei termeni au semnificație mai întîi ontologică și abia apoi logică, Hegel reușind astfel să construiască disciplina logicii ca pe o parte a ontologiei, sau mai precis ca pe mecanismul interior al ontologiei. Cu ajutorul acestor trei termeni Hegel a putut în logica lui subiectivă să

explice cele patru figuri silogistice sub forma cărora se prezintă orice raționament clasic. Marea deosebire dintre cei doi gânditori este că la Hegel individualul, particularul și generalul sînt *determinații* ce se ivesc din interiorul conceptului initial, în timp ce la Noica termenul intermediar (mediu) dintre individual și universal nu mai este particularul, ci determinațiile. *La Noica individualul nu poate fi substituit generalului sau determinațiilor*, fiecare termen avînd un statut ce nu poate fi redus la unul din ceilalți doi termeni. *La Hegel în schimb, fiecare dintre cei trei termeni este în ultimă instanță același*, adică o simplă determinare a conceptului, un simplu moment apărut în procesul de devenire a conceptului. Fiecare moment privit în sine poate lăsa impresia de etapă ireductibilă la celelalte două, în realitate fiecare moment este ceea ce este numai prin legătură cu ce a fost înaintea lui și cu ceea ce urmează după el. Fiecare moment este doar moment, adică chipul trecător pe care îl ia, în cursul devenirii de sine, conceptul. Indiferent de moment, esența pusă în joc este de fiecare dată aceeași: ființa, ideea absolută, adică Dumnezeu. La Noica fiecare moment are un contur aparte, care nu poate fi redus la celelalte două momente. Nu poți substitui individualul cu generalul decît cu pretul pierderii identității ontologice a realității în cauză. *La Noica se simte tot timpul preferința pentru unul din cei trei termeni, în speță individualul*; acesta are un statut privilegiat și ireductibil. La Hegel nu există nici o preferință și nici un statut privilegiat, fiecare termen fiind doar unul din avatarurile prin care trece conceptul divin. În rest, viziunea lui Noica nu se deosebeste cu nimic de cea hegeliană: se pornește de la un concept, conceptul se scindează în sine în două părți, subiect și predicat, dînd naștere judecății, iar în final tot din interiorul conceptului apare și cel de-al treilea termen care va juca rol de concluzie în cadrul silogismului. Iar silogismul nu este nimic altceva decît varianta logică a modelului ontologic. Asta

înseamnă că subiectul și predicatul judecății vor deveni fiecare premise ale viitorului silogism. Aceasta a fost marea idee a lui Hegel, și ea a fost preluată de Noica ca atare. Să explicităm în continuare viziunea lui Noica.

Cei trei termeni constitutivi ai ființei sînt individualul, determinațiile și generalul. Acești termeni alcătuiesc un model ontologic care poate apărea întreg sau nu, adică saturat sau nesaturat. Lipsa unuia din termeni naste o precaritate. Pentru ca un individual să aibă ființă el trebuie să-și dea determinații, adică să sufere o conversiune către ceva, iar acest ceva este generalul. De abia cînd determinațiile individualului se prind într-un general se poate vorbi de ființa propriu-zisă a individualului. *Conversiunea către general este cea care dă ființă individualului.* Asta nu înseamnă că generalul e ceva static, gata dat, către care individualul se îndreaptă. Individualul se mișcă către un general care poate să nu fie de la început într-o formă definitivă, dar care va căpăta o formă pe măsură ce individualul se îndreaptă spre el. Dacă conversiunea determinațiilor nu se petrece, are loc un rebut de ființă, o neîmplinire a ei. Se constată ușor că *judecata e varianta logică a precarității, a neîmplinirii ființei.* O judecată prin ea însăși nu înseamnă nimic, dar începe să însemne ceva dacă din ea se dezvoltă un silogism, adică un model ontologic.

Pentru a nu crea confuzie terminologică, *Noica renunță la termenii consacrați – concept, judecată, silogism – și propune alte denumiri: HOLOMER pentru concept, KRINAMEN pentru judecată și SYNALETHISM pentru silogism.* Să-i luăm pe rînd. Holomerul este exact conceptul lui Hegel, adică o unitate activă ce scindează în două părți, individual și general, sau, în limbaj logic, în subiect și predicat. Prin urmare conceptul precede judecata. Judecata nu mai e rezultatul alăturării a două concepte, ci este rezultatul disocierii unui singur concept. Din holomer se naste așadar krinamenul,

varianta noiciană a judecății clasice de tip subiect-predicat. Numai că predicatul nu se adaugă din afară subiectului, ci se desprinde odată cu acesta din unitatea indistinctă a conceptului initial. Abia după *scindarea holomerului* putem vorbi cu îndreptățire de un subiect și de un predicat, adică de un individual aflat în relație cu un general. În continuare Noica se întreabă dacă *între subiect și predicat* nu se interpune nimic. Și tot el răspunde: *determinațiile*. Determinațiile se ivesc în orizontul creat de tensiunea dintre individual și general. Determinațiile devin prezentă mijlocitoare între individual și general. Se crează astfel un triunghi logic, I-D-G, care nu este nimic altceva decât silogismul noician, adică synaethismul. Dar la fel ca în cazul judecății, este o greșală să credem că silogismul rezultă din asocierea unor judecăți ce-și sînt exterioare și indiferent una față de alta. De pildă, I-D-G nu se obține alăturînd judecata I-D cu cea D-G; prima judecată nu e prima premisă la care se alătură a doua pentru a rezulta mecanic concluzia, adică I-D-G, ci cele două judecăți sînt posibile deoarece ele sînt precedate de triunghiul logic I-D-G care se desprinde din interiorul holomerului. În felul acesta concluzia precede premisele, concluzia se desface ea singură în două premise. *Nu avem așadar I-D plus D-G, ci avem un I-D-G care se rupe în I-D și D-G*. Același lucru îl spune și Hegel: în orice silogism concluzia presupune premisa al cărei temei se pretinde a fi. Cu alte cuvinte, concluzia precede premisele în sensul că forma ei definitivă e prefigurată în premise. Logicianul care își închipuie că punînd alături două premise pentru a obține o concluzie nu intervine cu nimic în desfășurarea silogismului nu își dă seama că felul în care a formulat cele două premise a fost ghidat de forma concluziei la care vroia de la început să ajungă.

Toate combinațiile posibile a trei termeni luați cîte doi sînt în număr de nouă. Dacă din acestea nouă dăm la o parte variantele în care în aceeași pereche întîlnim

același termen repetat de două ori, adică I-I, D-D și G-G, atunci ne rămîine: I-D, D-G, I-G și D-I, G-D, G-I. Acestea sînt singurele tipuri de judecări care pot fi întîlnite în cadrul logicii umane. Cele șase tipuri de judecări sînt:

1. Judecata de tip individual-determinații (I-D) este una descriptivă, adică de determinare a unei realități individuale. Ea se numește delimitantă.

2. Judecata de tipul determinații-general (D-G) este una definitorie, în ea fiind vorba de proprietăți ce se subsumează unei legi. Ea se numește generalizantă.

3. Judecata de tipul general-individual (G-I) este una de realizare a unui general. Ea se numește realizantă.

4. Judecata de tip individual-general (I-G) reprezintă integrarea directă a unei realități individuale sub o lege. Ea se numește integrantă.

5. Judecata de tipul general-determinații (G-D) conduce la delimitări și nuanțări ale unui principiu. Ea se numește delimitantă.

6. Judecata de tipul determinații-individual (D-I) aduce aplicarea unor proprietăți la un caz particular. Ea se numește particularizantă.

În schimb, în privința silogismului, Noica va distinge numai trei figuri silogistice, și nu patru ca în logica clasică. În figura întîi termenul mediu este reprezentat de individual, în cea de-a doua figură termenul mediu este reprezentat de determinații, iar în cea de-a treia de general. Se vede bine că o a patra posibilitate nu există, și tocmai de aceea numărul figurilor silogistice e trei și nu patru. Dar descriind aceste figuri, Noica nu se opreste la silogism, ci trece mai departe, către o formă de raționament mai cuprinzătoare, cea a synaethismului. Nimeni nu gîndește în formă silogistică, spune Noica. Silogismul este doar prezentarea formală și ulterioară a unui proces psihic care ascultă de alte reguli decît cele silogistice, iar aceste reguli sînt cele ale synaethismu-

lui. Synalethismul reuseste să redea mecanismul intim al oricărui proces de înțelegere, cunoaștere sau gândire, în vreme ce silogismul, rigid și previzibil cum e în structura lui, nu poate reda decît forma relației de tip causal. Dar cauzalitatea e un caz particular de conexiune între lucruri, după cum silogismul este un caz particular al synalethismului. Fenomenele naturii, manifestările istoriei, viața unui om, toate acestea nu pot fi înțelese cu ajutorul unei scheme cauzale, potrivit cărora o cauză provoacă efectul și aceleași cauze corespund acelorași efecte. Este nevoie dar de o schemă mai largă, care nu doar să explice cauzal cîteva fenomene, ci mai ales să înlesnească înțelegerea oricărui proces din această lume. Aastă schemă e synalethismul. Punctul de plecare a synalethismului nu este judecata, adică propozitia elementară de tip subiect-predicat, ci propunerea, tema. Orice synalethism începe cu o temă și sfîrșește tot în ea. Tema este orizontul înlăuntrul căruia se desfășoară înlănțuirea synalethică. Tema este mediul în care se petrece înlănțuirea, prin urmare ea este cea care servește ca termen cheie în cursul synalethismului. Și așa cum într-un silogism trecerea de la o premisă la alta se face prin termenul mediu care trebuie să se regăsească în ambele premise, tot așa în synalethism liantul care asigură trecerea de la o etapă la alta este tema. Temele (sau propunerile, cum spune Noica) ce pot fi întîlnite într-un synalethism sînt de trei feluri: propuneri de individualuri, de determinații și de generaluri. Prin urmare avem de la început trei tipuri de silogism. Cum însă determinațiile și generalul sînt termeni ce se deschid biunivoc atît către individualul de la care s-a plecat cît și către termenul alăturat acestuia (care poate fi de la caz la caz fie de determinații, fie de general), tipul synalethismului determinațiilor are două subtipuri, iar cel al synalethismului generalului iarăși două. În total, rezultă cinci tipuri de synalethism, căci synalethismul individualului nu poate avea subtipuri. Și iată cum și de astă dată individualul este

privilegiat. Căci de la individual, ca temă, nu se poate trece decît spre determinații și abia apoi către general. Individualul nu se deschide în dublu sens, ci doar într-unul singur, către determinații. Să ne amintim acum de raportul individ-națiune din eseul „Logica națională“. Ca individul să se poate ridica la puterea națiunii lui, adică la instanța generală a culturii acesteia, el trebuie mai întâi să-și dea determinații. Și aici deschiderea individualului se face univoc, către determinații și abia apoi către general. Altfel spus, reabilitarea individului în filozofia lui Noica este o chestiune ce poate fi redusă la un synaethism al individualului. Un individ se poate reabilita, dîndu-și un temei vieții lui, numai în măsura în care viața lui se desfășoară după schema înlăntuirii synaethice. Această schemă, spre deosebire de cea a silogismului, cuprinde patru trepte, și nu trei. Aceste trepte sînt: 1. tema; 2. deschiderea temei; 3. închiderea temei; 4. regăsirea temei. Ei bine, aceste patru trepte din cursul synaethismului sînt tocmai stadiile prin care trece dialectica tematică a lui Noica. Synaethismul este varianta logică a dialecticii ontologice în patru timpi. Ceea ce în ontologia lui Noica poartă numele de *dialectică tematică* în logica lui se numește *synaethism*.

Spuneam că din cele cinci tipuri de synaethism, synaethismul individualului are la Noica un statut privilegiat. Noica spune că synaethismul individualului este nucleul oricărei formalizări logice și că toate celelalte patru tipuri de synaethism îl presupun pe cel al individualului. Acesta din urmă le face posibile pe celelalte patru. Dacă nu ar exista un individual oarecare, problema determinațiilor și al generalului nu s-ar mai pune, căci determinațiile trebuie să aibă un substrat concret, iar generalul trebuie la rîndul lui să se înrădăcineze într-o realitate concretă și individuală. În felul acesta, logica lui Noica reușește să ia în seamă realitățile individuale, aparent insignifiante, ale acestei lumi. Ea reușește să dea dreptate lucrurilor individuale, acelor lucruri pe

care logica clasică, cu formalismul ei nivelator, le subsumase unor instanțe generale și strivitoare: specii, genuri, clase etc.

Concluzia care se impune e una singură: chiar și în logică Noica și-a urmărit tema obsesivă a gândirii lui, reabilitarea individualului, iar *Scrisori despre logica lui Hermes* este elaborarea deplină, în formă logică, a unui gând pe care Noica și-l căpătase în adolescență.

Bibliografie

„Logica națională“, în: *Echilibrul spiritual*, pp. 33–52, Editura Humanitas, București, 1998

De caelo. Încercare în jurul cunoașterii și individului, Editura Humanitas, București, 1993

Șase maladii ale spiritului contemporan, Editura Humanitas, București, 1997

Scrisori despre logica lui Hermes, în: *Devenirea într-o ființă*, Editura Humanitas, București, 1998

